

A fiatal Lukács György és a századelő társadalmi problémái

Lukács György 1938 késő őszen fejezte be *A fiatal Hegel és a kapitalista társadalom problémái* című könyvét. A mű megjelenését az akkor felmerülő ideológiai polémiák, majd a háborús megpróbáltatások tíz évvel kitolták. Amikor 1954 januárjában könyvének berlini kiadását előkészítette, már magyarázó előszóval kellett ellátnia. „Más, gyakran később írott műveim német olvasói számára néhány megjegyzést engedek meg magamnak — írja Lukács. — A fiatal Hegel fejlődésének ábrázolása sok vonatkozásban kiegészíti azt, amit a német filozófia és irodalom történetéről más tanulmányokban törekedtem megfogalmazni. Mindenekelőtt itt az irracionális klasszikus periódusának, amelyet *Az ész trónfosztása* című művemben tárgyaltam, pozitív ellentéte jelentkezik. Ugyanaz a harc, amelyet az utóbbiban mint Schelling és utódai harcát elemeztem, ebben a könyvben Hegel oldaláról az irracionális bírálata és túlhaladása gyanánt jelenik meg, természetesen mint az új idealista-dialektikus módszer megalapozásának pusztán negatív-kritikai mozzanata. A jelen Hegel-tanulmányomban vált csak lehetővé pozitív módon tisztázni, hogy miért éppen a hegeli filozófia volt ezen időszak irracionálisainak nagy ellenlábasa, s miért harcoltak ezek — okkal — Hegel ellen mint a polgári filozófiai haladás legpregnansabb képviselője ellen, és miért talált ugyanakkor a historizmus dialektikájának bírálata reális támaszpontokat, ürügyeket Hegel idealista hibáiban egy — viszonylag — helytálló kritika számára. Hegel ifjúkori fejlődésének bemutatása és bírálata magyarázatát adja ezzel annak, hogy miért kellett, miután fellépett a tudományos szocializmus mint az irracionális fölénsége, Nietzschevel a filozófiai megalapozottság még ama nyomainak is eltűnnie amelyekkel az irracionális a fiatal Schelling idején még rendelkezett. Ahhoz, hogy Marxnak nemcsak közvetlen, hanem időnként erősen közvetett szerepét a német eszmevilág fejlődésében teljesen megérthessük, elengedhetetlenül szükséges Hegel — nagyságának és korlátainak — valóságos ismerete“.

Ezt a könyvét Lukács annak az M. A. Lifschitznek ajánlotta „tisztelettel és barátsággal“, akivel együtt a harmincas évek elején Marx ifjúkori, addig kiadatlan műveinek feltárásában, jelentőségük elismertetésében oly nagy érdemeket szerzett. Hiszen ily módon a marxizmus hívei s a köreiben messze túlmenően, mindenki előtt, aki a marxizmus iránt érdeklődik, nyilvánvalóvá lett a marxizmus keletkezéstörténete. Így válik igazi valóságában és jelentőségében megismerhetővé az út, amely Marxtól és Engelstől tudományos kezdeteiktől, a *Gazdasági-filozófiai kéziratoktól*, a *Német ideológiától* a *Kommunista Kiáltványon* át, a *Tőkéhez*, az Első Internacionálé megalapításához, a tudatosodó munkásmozgalom világát átfogó praxisának szervezéséhez és irányításához vezetett.

A fiatal Hegel, a fiatal Marx — két útjelző Lukács György sokoldalú filozófiai, szociológiai, esztétikai, kritikai tevékenységében. Ez a két név jelzi tájékozó-

dásának töretlen irányát a XX. századi munkásmozgalom, a szellem, a tudományok és a gyakorlat oly bonyolult világában.

Lukács Györgynek, jóval túl a nyolcvanadik esztendőn, elsősorban immár több mint hatvan évet átfogó munkálkodása eredményeként, egy újabb témája akadt: foglalkozni kényszerül egy neves Hegel- és Marx-tanítvány ifjúkorával, kezdeteivel, indulásának eredményeivel, „hibáival és ellentmondásaival“ is.

Így kapunk magától a mai Lukácstól évről évre, lépésről lépésre, mind pontosabb tájékoztatást — „a fiatal Lukács Györgyről“.

Töretlen alkotó erővel folytatja és tetőzi be életművét. Elégséges e vonatkozásban — kiragadott példaként — hegeli módon triaszosnak tervezett *Esztétikája* — a német eredeti után immár magyarul is megjelent — első részére, *Az esztétikum sajátossága* két hatalmas kötetére utalnunk. Megindult és újabb kötetekkel gyarapodik összegyűjtött műveinek kiadása a Luchterhand Verlagnál. Egyes újabb keletű, de régiebb művei is új kiadásokat érnek meg, mind több nyelvre fordítják le őket.

A Luchterhand-féle kiadás köteteit Lukács György értelmező és többnyire erősen önbírálati szellemű előszavakkal, bevezetésekkel látja el. A mai álláspontjáról néz vissza korábbi műveire. Közülük egyeseket egészen túlhaladottnak tekint, másokat pedig a marxizmus—leninizmushoz vezető útjának dokumentumaiként értékeli. Figyelmeztet, hogy ezeket csak így lehet és szabad olvasni, mert csak így vezethetnek azokhoz a következtetésekhez, amelyeket Lukács György, a marxista filozófus, esztétikus és szociológus, ma vagy még ma is a magáénak tekint, bennük látván igazi és érvényes hozzászólását a kor nagy kérdéseire a világot átalakító forradalmi praxis szolgálatában.

Ezért válik időszerűvé, hogy magának Lukácsnak az irányításával megkísérljük mi is a tájékozódást művében és eszmei fejlődésében. E kísérlet visszavezet bennünket a századelőhöz, de nem szakít el a jelen égető kérdéseitől. Sőt: figyelmünket még élesebben, gazdagabb tanulságok ígéretével irányítja a marxista gondolkodás fejlődésének jelen szakasza felé.

Lukács György indulása

Az 1919-es Magyar Tanácsköztársaság leverése után a bécsi emigrációban élő Lukácsot Seipel kanonok klerikális és reakciós kormánya kiutasította Ausztriából. Thomas Mann ekkor levéllel fordult az osztrák kancellárhoz, és tiltakozott az intézkedés ellen. Lukácsot olyan férfinak nevezte, akinek ő nem osztja ugyan intellektuális alkatát, világlátását, társadalmi credóját, „de — mint írta — tisztelem benne és erkölcsileg csodálom a szigorú, tiszta és emelkedett szellemet, akinek kritikái művei a legjelentősebbek közé tartoznak mindabból, ami ezen a téren az utóbbi évtizedekben német nyelven megjelent. Ön biztosan ismeri személyes adatait, gazdag nagypolgári családból való származását, aminek előnyeiről — meggyőződésének kedvéért — lemondott s egy olyan idealizmusról tett tanúságot, amelyet Ön talán jobb ügyhöz méltónak tekinthet, amely azonban semmi esetre sem lehet kiműveletlen vagy alantas szellem jele“.

A lübecki patricius-család sarja ebben az időben eszmeileg valóban távol állott attól a marxista kritikustól, akiben később művének egyik legilletékesebb értelmezőjét értékelte, és akivel, még később, mind testvéribb megértésben találkozott a fenyegetett szellem barikádjain, az antifasiszta küzdelemben, az emigrációban, a szocializmus eszmeinek szolgálatában.

Hermann István *Lukács György fejlődése*. „*A regény elméletétől a realizmus elméletéig*“ című tanulmánya („*Jöjj el, szabadság!*“ *Tanulmányok a magyar szocialista irodalom történetéből*. II. 403—439) áttekinti Lukács fejlődését *A regény*

elmélete című könyve megjelenéséig (1916). Ezt különben maga Lukács György is felvázolja a könyv 1962-es német kiadásának bevezetőjében. Hermann említett írásában arra figyelmeztet, hogy Lukács György első korszakát, amelyet *A regény elmélete* zár le, az első imperialista világháború kellős közepén csakis úgy lehet valóban megérteni, ha tekintetbe vesszük azt, hogy a fiatal Lukács részese ugyan a német szellemtörténeti iskola törekvéseinek, de ugyanakkor ebben az áramlatban sajátos és előremutató álláspontot képvisel. A szellemtörténet neokantiánus, irracionalista irányulásától a hegeli historizmus és dialektika felé vezette már pályájának első szakaszában az a körülmény, hogy gondolkozására nemcsak a német iskola, hanem Magyarország politikai és közéleti feszültségei is hatottak. Filozófiailag idealista volt, de társadalmi nézeteiben a forradalmi következtetésekhez közeledő radikalizmus híve, melynek zászlóvivőjét a legelsőők között ismerte fel Adyban.

„Lukács első művein végigtekintve, a német szellemtörténeti és a magyar polgári forradalmi gondolat egymással sokszor ellentmondásba kerülő, de lényegileg összeszövődő és az elméletet magasabb síkra emelő látásmódjának a dialektikáját szeretnénk bemutatni“ — jelöli meg Hermann István tanulmányának célját.

Mi itt nem vállalkozhatunk e fejlődésnek még csak a felvázolására sem, de megjelölhetjük pályakezdetének néhány olyan mozzanatát, amelyek érthetővé teszik a szellemtörténész Lukács átalakulását a marxista Lukácsá. Két korai műve dokumentálja ezt az átalakulást. Az 1916-ban írott regényelméleti könyvet néhány évvel később, 1923-ban követte *Geschichte und Klassenbewusstsein* című gyűjteményes kötete. Ezt a könyvet, amely a berlini Malik Verlag *Kleine Revolutionäre Bibliothek* című sorozatában, Zinovjev, Herzfelde, Wittvogel, Barbusse könyveinek és George Grosz rajzainak a társaságában jelent meg *Tanulmányok a marxista dialektikáról* alcímmel, a már kommunista Lukács György írta.

Életútja logikusan vezetett ehhez a teljes szellemi átalakuláshoz, a forradalmi proletariátus tudományos szolgálatához, még akkor is, ha maga a szerző figyelmeztet ma bennünket arra, hogy e művét sok vonatkozásban túlhaladottnak tekintti, és hogy benne a szociáldemokrata pragmatizmus és az antidialektikus gondolkodás elleni fellépés erősen magán viseli a baloldali szektásság vonásait.

Lukács György budapesti és németországi tanulmányai során a szellemtörténeti iskola hívévé vált. De ezzel párhuzamosan már egészen korán felfedezhetjük radikális irányulásának jeleit. *A lélek és a formák* című esszé-kötete szinte egyidőben jelent meg németül és magyarul. A *modern dráma fejlődésének története* című kétkötetes munkájával 1912-ben elnyerte a Kisfaludy Társaság díját. De részt vett korábban a Thália Színház megalapításában (1904). Tanulmánykötetei (*Esztétikai kultúra, Balázs Béla és akiknek nem kell*), és a magyar Fauve-ok, a Nyolcak festőcsoportja melletti kiállása is jelzi Lukács György bekapcsolódását a magyar radikalizmus haladó és a forradalmiság felé vezető küzdelmeibe. Mint azok a németországi társai, akik vele egyidőben indultak és társadalmilag radikalizálódtak, Lukács György is forradalmi következtetéseket vont le a „reakciós ismeretelméletből“, vagyis az idealista filozófiából, melyet vallott. Mindenesetre azzal a továbbiaknak utat nyitó lényeges különbséggel, hogy elítélte a neokantiánizmust, és Hegel dialektikájában keresett kivezető utat. Az 1923-ban megjelent *Geschichte und Klassenbewusstsein* első tanulmányában (*Mi az ortodox marxizmus?*) Lukács idézi Lenin nyomán Herzen híres megállapítását arról, hogy „a hegeli dialektikából a forradalom szelleme árad“.

Az a megrendülés, az emberiségnek és a civilizációnak az a féltése, amelyet az első világháború váltott ki a radikálisan barbárság- és háború-ellenes Lukácsból — ennek a hangulatnak a kifejezője *A regény elmélete* —, elvezette őt nem-

csak az 1918-as „öszirózsás forradalom“, hanem az 1919-es kommün elfogadásához és szolgálatához. A még nem marxista dialektikus a kommün néhány hónapjában kezdte meg a forradalmi praxissal való gyakorlati ismerkedést, felelős posztokon: mint közoktatásügyi népbiztos és mint az egyik forradalmi hadosztály politikai biztosa vett részt a kommünben. Különben akkor volt közvetlen munkatársa a népbiztosságra beosztott Gaál Gábor, a világháborút megjárt tiszt, aki katonai szakértőként az északi frontra elkísérte.

Arról pedig, hogy a forradalmi cselekvés közben milyen kitartóan kereste a filozófus is a maga útját, tanúskodik *Taktika és etika* című, 1919-ben megjelent brosúrája. Ebben olyan problémákat vetett fel, melyekre csak később találta meg a választ amikor megismerkedett Marx, Engels és Lassalle vitájával a forradalmi tragikum és a forradalmi hős kérdése körül.

A regény elmélete és a háború

A fiatal Lukács mai önmegítélésének és mások általi értékelésének jellemző adalékaként idézhetjük *A regény elmélete* francia kiadását (*La théorie du roman*. Genf, 1963). Ennek előszavában Lukács György a mű fogantatását az 1914-es helyzettel és „a baloldali intelligencia magatartásával“ magyarázza. „Legbelsőbb álláspontom a háború — és méginkább a háborús lelkesedés... — heves, maradéktalan, és különösképpen az elején, kevésbé differenciált visszautasítása volt. Ebben a lelkiállapotban vázoltam fel a regény elméletét... Tehát a légkör, amelyben ezt a könyvet megírtam, a világhelyzet miatt táplált állandó kétségbeesés volt. Később csak 1917 hozta meg azoknak a kérdéseknek a megoldását, amelyek addig megoldhatatlannak tündek nekem — írja Lukács. És mindjárt hozzá is teszi, hogy ez a műve még idealista filozófiai álláspontról keletkezett, és hogy különösen első általános részében teljesen Hegelre támaszkodik, de hasznát is látja a hegeli dialektikának abban a vonatkozásban, hogy kísérletet tesz az esztétikai kategóriák historizálására. Ezek alapján a mai Lukács túlhaladottnak tekinti művének filozófiai alapjait, és az olvasót a kritikai szellem szükségességére figyelmezteti: „Ha valaki *A regény elméletét* azért olvassa ma, hogy jobban ismerje azoknak az ideológiáknak az előtörténetét, amelyek 1920 és 1940 között fontos szerepet játszottak, akkor a kritikai szellemben történő olvasás szolgálatot tehet neki. Ha azonban ebben a könyvben eszközt keres arra, hogy megtalálja előrejutása útját, még inkább elveszíti önmagát. Arnold Zweig mint fiatal író azért olvasta *A regény elméletét*, hogy járható ösvényt keressen benne; józan eszének biztos ösztöne azonban arra készítette — ebben tökéletesen igaza volt —, hogy kategorikusan elvesse ezt a munkát.“

Érdekes módon a francia kiadás utószavának a szerzője, Lucien Goldmann nem ért egyet Lukácsnak ezzel a szigorú önitéletével. Ellenkezőleg: úgy véli, hogy már az idealista alapvetésű *A lélek és a formák* című tanulmánykötetben Lukács „forma“-fogalma tartalmában arra a totalitás-fogalomra utal, amely Lukács dialektikus felfogásának központi kategóriája. Goldmann szerint *A regény elmélete* az első sikeres kísérlet a dialektikus materialista-strukturalista módszer alkalmazására, nemcsak a regényforma vizsgálatában, hanem általában is. A magát Lukács-tanítvány marxistának valló Goldmann elsősorban a fiatal Lukács műveiben véli felfedezni a gondolkodó és az esztéta legnagyobb teljesítményeit, s ezekből kiindulva törekszik a maga tudományos nézeteit felépíteni. *A lélek és a formák* Kierkegaard-esszéjében Lukács jóval a dán filozófus újrafelfedezése és divatossá válása előtt felfigyelt az egzisztencializmus problematikájára. E vonatkozásban Sartre és társai járják be újra a fiatal Lukács útját, azonban az ő későbbi nézeteivel ellen-

tétben kitartanak amellett, hogy a történelmi materializmus alkalmas módszer a társadalmi jelenségek értelmezésére, de a dialektikus materialista módszer nem terjeszthető ki a természeti jelenségek vizsgálatára. Lukácsot fejlődése az idealista dialektikától a történelmi materializmushoz és azon át a dialektikus materializmus elfogadásához vezette. E fejlődés döntő mérföldköve 1923-as *Történelem és osztálytudat* című tanulmánykötete.

Elüdegenedés, történelem, osztályharc

Sajnos, nem állott módomban Lukácsnak a *Geschichte und Klassenbewusstsein*hez írott előszavával megismerkedni. Csak a mű olasz fordításának kritikái visszhangjából, elsősorban Mario Spinella és Tito Perlini, a *Rinascita* 1967. szeptember 15-i számában megjelent cikkeiből sikerült valamelyes képet alkotnom arról, hogyan látja Lukács ma ezt az 1923-ban megjelent munkáját. Lukács ismét arra figyelmezteti a mű mai olvasóit, hogy a könyvet „messianisztikus szektarianizmus” hatja át, és hogy egy bizonyos, még idealista voluntarizmus is jelentkezik benne annak a „baloldaliságnak” a szellemében, amelyet Lenin „a kommunizmus gyermekbetegségének” nevezett. Hermann István már idézett tanulmányában, nyilván Lukács önbírálatával egyetértésben, ismételten a filozófus „legelehibázottabb” munkájának nevezi a könyvet, s korlátaival magyarázza azt, hogy a modern egzisztencializmus, különösképpen annak francia ága, vagy tudatosan a korai Lukácsra támaszkodik, vagy vele sok tekintetben egybehangzó következtetésekre jut.

A magam részéről afelé hajlok, hogy e Lukács-könyvnek inkább az érdekeit, mint a korlátait tekintsem jellemzőnek. Azért merek e vonatkozásban még magával Lukácssal sem egyetérteni (nem is szólva arról, hogy Hermann bíráló megjegyzéseit megfogalmazásukban merevnek és túl általánosítónak találom), mivel meggyőződésem szerint Lukács ebben a kétségtelenül „átmeneti” jellegű — de döntő átmenetet jelző — munkájában felvetett, és csakis ő vethetett fel akkor, olyan nagy kérdéseket, amelyekre annak idején talán egyoldalú és ma már túlhaladott válaszokat adott. Am maguk a kérdések, a marxista gondolkodás fejlődésének sajátosságai és ellentmondásos zökkenői folytán, nagyrészt megoldatlanok maradtak a *Geschichte und Klassenbewusstsein* megjelenése óta eltelt harmincöt év során. Részben még ma is megoldatlanok. Tehát a fiatal Lukács eszmevilágának és fejlődésének ez a dokumentuma még távolról sem lezárt szakasz mellékterméke. De kiindulópontja lehet a termékeny marxista vizsgálódásoknak. Teljes elfogadása, ahogy azt Goldmann teszi, a fiatal Lukács szembeállítását a mai Lukácssal, éppen olyan egyoldalúság, mint a mű értékeinek, utakat nyitó vonatkozásainak az alábecsülése, hibáinak eltűlése még akkor is, ha az utóbbi álláspontot nem kisebb tekintély, mint maga a *Geschichte und Klassenbewusstsein* szerzője támasztja alá.

Valamennyire hasonlít ez a helyzet ahhoz, ahogy manapság a fiatal Marx és az érett Marx értékelése körül csapnak össze a nézetek. A polgári, egzisztencialista vagy idealista „marxológusok”, az „igazi” Marxot — az „egzisztencialista” vagy „strukturalista” vagy „antropológus” Marxot — szembeállítják *A tőke* szerzőjével, az Internacionálé alapítójával, a tudományos szocializmus kidolgozójával és hirdetőjével. A „konzervatív” marxisták viszont idegenkedve nézik a korai Marx-műveket, s legjobb esetben mint Marx Marxszá válásának történelmi dokumentumait hajlandók elismerni őket.

Nem merészném eldönteni Lukács vitáját ifjúkori önmagával. Nem hiszem, hogy máris lehetséges volna a körülötte zajló polémiák pozitív megoldása. De feltétlenül hasznosnak és célravezetőnek tartom magát a könyvet kézbe venni, figyelmesen elolvasni, mai szemmel újraolvasni és megjelölni, jelezni, vázolni azo-

kat a nyilvánvaló tanulságokat, azokat a kérdésfelvetéseket, amelyek ezt a régi, konkrét tartalmaiban meglehetősen sok vonatkozásban túlhaladott tanulmány-gyűjteményt mindmáig élővé teszik. Olyannyira, hogy hozzászól mai problémáinkhoz is.

Így például a mai helyzet szemszögéből elfogulatlanul olvasva feltehetőleg más, sokkal kevésbé „eretnek“ színezetet kap egy a *Geschichte und Klassenbewusstsein*-ből nemcsak közvetlenül a könyv megjelenése után, hanem még 1949-ben és 1958-ban is oly sokszor és erősen elítélően kiragadott mondat: „Feltéve, de el nem fogadva, hogy esetleg az újabb kutatás kifogástalanul bebizonyítaná Marx minden egyes külön megállapításának tárgyi helytelenségét, minden komoly »ortodox« marxista feltétlenül elismerhetné mindezeket az új eredményeket, elvethetné Marx minden egyes külön tételét — anélkül, hogy akár egy percre kénytelen volna marxista ortodoxiáját feladni... Az ortodoxia a marxizmus kérdéseiben sokkal inkább kizárólag a módszerre vonatkozik.“

Lukács nem a marxista módszert állítja szembe itt a marxista elmélettel, ahogy azt régi és újképletű bírálói vélték és vélik. Hanem már 1923-ban kimond egy olyan alapigazságot, amely azóta még nyilvánvalóbbá lett. Különösképpen, ha arra gondolunk, hogy mennyi és milyen új jelenség lépett fel a társadalomban, osztályok harcában, tudományban és gondolkodásban, a kultúrában és művészetben, nemcsak 1848 és 1883, nemcsak 1917 és 1924, hanem 1944 óta is napjainkig. A marxizmus igaza valóban nem egyes tételeinek helytállóságától és időtállóságától függ. Az, ami él és ami érvényes: a kutatási és gondolkodási módszer, az új helyzetek elemzésének és az új feladatok felismerésének és megoldásának módszere. Ennek ismerete és alkalmazása teheti csak képessé azokat, akik ma is marxistáknak vallják magukat, hogy Marx és Lenin módjára nézzenek szembe a ma kérdéseivel és ezekre valóban marxista, ahogy a fiatal Lukács idejében mondták: ortodox marxista, vagyis valóban tudományos és hatékony válaszokat adjanak.

A könyv Lukács Györgynek 1919 és 1922 között keletkezett írásait foglalja magába. A szerző előszavában arra utal, hogy Engels Marx értelmezésének a hagyományait kívánja folytatni, aki a német munkásmozgalmat a klasszikus német filozófia öröksének tekintette. Lukács, Lenin szellemében, maga is tagja óhajtott lenni a „hegeli dialektika materialista baráti társaságának“. A kötet tartalmazza Lukácsnak *A történelmi materializmus funkcióváltása* című, 1919-ben írott tanulmányát, amely tulajdonképpen a budapesti Történelmi Materializmus Kutatóintézet megnyitásakor tartott előadás. Ebben a tanulmányban szinte keletkezésének pillanatától követhetjük azt az átalakulást, amelyen a hegeliánus gondolkodó a forradalmi gyakorlattal, a marxi módszerrel és Marx gazdasági tanításával való ismerkedés útján átment. Így lett Lukács az 1919-es proletárforradalom utáni időszakban az „ortodox“ marxizmus hívévé, melyet a szociáldemokráta praktikizmussal és a kantianus filozófiai beütésekkel szemben védelmezett. Rosa Luxemburgról szóló két tanulmánya (*Rosa Luxemburg mint marxista* és *Kritikai megjegyzések Rosa Luxemburg „Az orosz forradalom kritikájáról“*-ról) azt mutatja, hogyan fordult Lukács érdeklődése a marxista munkásmozgalmat stratégiai és taktikai kérdései felé, különösen amikor a III. Internacionálé alakulási időszakában gyakorlatilag is megismerkedett azokkal a mély elméleti jelentőségű válaszokkal, amelyeket az októberi forradalom és következményei adtak az őt az imperialista világháború éveiben kínzó sorskérdésekre. Vagyis, amikor felismerte, hogy a „tökéletesedett bűnöség“ világból nemcsak illuzórikus kiút képzelhető el, ahogy azt *A regény elméletében* Goethehez visszatérve elképzelte. Lukács felismerte, hogy létezik a konkrét kiút elméleti lehetősége a forradalmi párt vezette, a forradalmi elmélettől áthátrított proletariátus cselekvése által.

Ettől kezdve mindmáig Lukács elméleti és tudományos érdeklődésének kikristályosodási központja a filozófia, a művészet és a cselekvés kapcsolatának a kérdése. A húszas évek elején, amikor a nemzetközi munkásmozgalom elméleti erőt a folyamatban levő vagy küszöbön álló forradalmak gyakorlati kérdései kötötték le, Lukácsra hárult az a feladat, hogy a filozófiai hagyomány teljes birtokában hozzájáruljon a praxis elméleti-bölcséleti megalapozásához. Ezt a feladatát teljesítette többek között *Eldologiasodás és a proletariátus tudata* című munkájában, amely nemcsak terjedelmében, hanem jelentőségében is központi helyet foglal el a *Geschichte und Klassenbewusstsein*-ben. Ez a tanulmány első részében az *eldologiasodás* jelenségét vizsgálja. Második fejezete a polgári gondolkodás antinómiáit tárja fel a marxi tanítás fényében. Harmadik fejezetében pedig „a proletariátus álláspontját” fejti ki. Mai szempontból jogosan illetheti e tanulmányt az a kifogás, hogy nem különbözteti meg világosan az eldologiasodás, az elidegenedés és a tárgyiasság egymással összefüggő, de nem azonosítható kategóriáit, és hogy a hamis tudat problémáját is leszűkítve vizsgálja. Azonban és nemcsak azért, mert az ifjú Marx e vonatkozásban leggazdagabb szövegei csak később, a harmincas években váltak ismertté és hasznosíthatóvá, Lukácsnak ez a tanulmánya joggal vált híressé. Hiszen, kétségtelen egyoldalúságai ellenére abban az irányban nyitott utat a marxista gondolkodásnak, amelyet később csak elmélyíthetett a korai Marx-művek ismerete. Erre pedig nemcsak azért vált éppen Lukács képessé, mert ő is annak a filozófiai hagyatéknak az ismeretében indult el, mint az időszerű vele szemléileg rokonalkatú gondolkodói — elsősorban Ernst Bloch, Korsch, Walter Benjamin és Adorno munkásságára kell itt utalnunk. Hanem főként azért, mert ő nem állott meg a tisztán filozófiai vizsgálódásnál. Szenvedélyesen kereste a filozófia és a praxis kapcsolatát.

A *Geschichte und Klassenbewusstsein* olasz fordításának recenzensei helyesen utalnak arra, hogy a híres és sokat vitatott elidegenedés-tanulmány mellett figyelmet érdemel a *Módszertani szempontok a szervezeti kérdéshez* című Lukács-írás, amely a filozófia, a forradalmi párt és a szervezeti formák összefüggéseit tárja fel. E tanulmány záró részében Lukács arra mutat rá, hogy a párt mint egész, megvalósítja a proletárok osztályának igazi egységét, s ugyanakkor „szigorú szervezete, az abból adódó vasfegyelem és a teljes egyéniség bevetésének a követelése szét szakítja azokat az eldologiasodott burkokat, amelyek a kapitalista társadalomban az egyedek tudatát elködösítik. Az, hogy ez hosszas folyamat, és hogy mi annak még csak az elején állunk, nem akadályozhat meg bennünket abban a törekvésünkben, hogy az elvet, amely itt megjelenik, a szabadság közeledő birodalmát mint az osztálytudatos munkás követelését a ma lehetséges világosságban felismerjük“.

Az „eldologiasodás burkainak“ a szétszakítása valóban hosszas, és hozzátehetjük: nehéz, ellentmondásos folyamatnak bizonyult. Hibáink a dialektikus historizmus alkalmazásában újra és újra „támaszpontokat és ürügyeket“ adtak látszólag helytálló bírálatoknak. Közben Lukács György tovább haladt a maga útján.

A *Geschichte und Klassenbewusstsein* hamarosan követte Lukácsnak a Leninről szóló könyve. A húszas évek derekán elméleti tevékenységét egy időre háttérbe szorította a gyakorlati munka a kommunista mozgalomban. Majd, a harmincas évek elejétől kezdve, fokozatosan mind nagyobb helyet kapott filozófiai munkássága mellett kritikai és esztétikai tevékenysége, amelynek talán legjelentősebb terméke a *Történelmi regény* című könyv. Ez azonban már új fejezet Lukács György és egyben a XX. századi marxizmus fejlődéstörténetében. Szükségszerűséggé vált a hanyatló imperializmus problémái mellett a születő, irányt kereső szocializmus kérdéseinek tisztázása. Ebben vett részt és vesz részt ma is az érett Lukács György.

Hazánk 400 éve meghalt nagy fiát ünnepli: a havasalföldi bojár-ösöktől származott, Erdélyből Nyugatra került Nicolaus Olahust, akit a magyar irodalomtörténetírás Oláh Miklósként ismer és tisztel. Cikkek és tanulmányok, tudományos ülések sorai mozgósították Románia közvéleményét a méltó megemlékezésre. A neves humanista ragyogó pályája valóban magasra ívelt: a nagyszebeni születéstől (1493) a nagyszombati temetésig (1568) terjedő tisztos életkor a költő és krónikairó, az Erasmusszal barátkozó tudós, a magyar királyi helytartó és esztergomi érsek, a kutató történész reneszánsz embertípusát formázta ki. Világos okfejtésű munkáiban szeretettel írt Havasalföld, Moldva és Erdély természeti szépségeiről, ismeri és megmagyarázza az itt élő román nép latin eredetét, s érdekesen ír a székelyekről is, lefestvén mind a románok, mind a székelyek szokásait. Amikor bátyját, Mátét latin epigrammában búcsúztatja, büszkén hivatkozik őseinek földjére „a Kárpátok túlsó oldalán”.

Jakó Zsigmond kolozsvári professzor alább közölt tanulmánya a képet a jeles művészetpártoló jegyeivel egészíti ki.

JAKÓ ZSIGMOND A művészetpártoló

A Nicolaus Olahus halálának 400. évfordulójára rendezett ünnepségek fénye felvillantott néhány olyan hiányosságot, amelyeknek eltüntetésé mielőbbi sürgős feladatnak látszik. Ezek közül első helyen kell emlitenünk, hogy a hazai szakember Nicolaus Olahus írásos hagyatékának korszerű belföldi kiadását, közönségünk pedig azokat a fordításokat nélkülözi, amelyek lehetővé tennék számára, hogy közvetlenül megismerkedhessék múltunk e nagy alakjának eszméivel.* A Rotterdami Erasmussal való kapcsolataitól eltekintve mindmáig feltáratlan Nicolaus Olahusnak a külföldi tudós és művészvilággal való kapcsolataira vonatkozó iratanyag. Pedig ha hosszú németalföldi és bécsi tartózkodására gondolunk, aligha lehet bárki előtt is vitás, hogy ezek ismerete nélkül lehetetlen helyesen ábrázolni a tudós szellemi fejlődését és megfelelően értékelni irodalmi munkásságát, művelődési szerepét. Teljesen kikerülte az eddigi kutatók figyelmét Nicolaus Olahus művészetpártolása, jóllehet ez a vonás egyetlen reneszánsz főpap arculatáról sem hiányozhatott. Az alábbi vázlat nem alapul kimerítő, rendszeres anyag- és probléma-feltáráson, hanem mellékterméke azoknak a módszertani vizsgálódásoknak, amelyeket éppen a Nicolaus Olahust ábrázoló ikonográfiai anyagon kezdtünk képszerű forrásaink kritikai felhasználásával kapcsolatosan.

Művészetpártolására vonatkozóan legfőbb forrásaink maguk a fennmaradt épületek és műtárgyak. De az írásos forrásokból is sok apró részlet kideríthető. Elsősorban levelezéséből és 1562-ben kelt terjedelmes végrendeletéből. Ez utóbbiban ugyanis legkülönbözőbb vagyontárgyai felől intézkedik testvéreinek gyermekei, illetve édesanyja, Huszár Borbála, János nevű testvérének utódai javára.

Nicolaus Olahusból sem hiányzott a reneszánsz embernek az a vágya, hogy nagyszabású építkezésekkel állítson örök emléket az utókor előtt. Maga mondja el em-

* A bukaresti Tudományos Könyvkiadó rövidesen testes könyvet ad ki Nicolaus Olahus életéről és munkásságáról. — A szerkesztőség megjegyzése.